

Günümüz Özbek Hikâyelerinden İkisinden Hareketle Özbek Hikâye Kahramanlarında “Yeni İnsan”ın İzleri

The Traces of “New Character” in Uzbek Short Story Heroes Based on Two Examples of Uzbek Short Stories of the Present Day

Veli Savaş Yelok*

Özet

Özbekistan'ın bağımsızlığını kazanması ve sonrasında oluşan dönem, Özbeklerin hayatında bir dönüştürme yaşanmasına sebep olmuştur. Dönüşümün yaşandığı bu süreçten, onların hayata bakışını şekillendiren maddi ve manevi esaslar da etkilemiştir. Bu durum, insanların dünyayı anlama şeklini değiştirdiğinde onların bu mahiyetteki yenilenişi doğal olarak “yeni devri” meydana getirmiştir; bu yeni devir de bu zamanda yaşayanlardan yeni düşünme şekillerini talep etmiştir. Bu gelişme ve değişimin, insanların aklına, anlama ve düşünme şekillerine tesiri ve bunun tasviri, edebî hayatta da karşılığını bulmuştur. Bağımsızlık sonrasında yayımlanan hikâyelerde, zamanın ruhu ve onda nefes alan insanların birbirini tekrarlamayan kaderi aks ettirilmeye başladı. Böylece yazarlar da aynı dönemi yaşadıkları insanların iç dünyalarında yaşadıkları değişimlerden hareketle edebiyatta “yeni dönem”in, yani bugünün kahramanlarını yarattılar. Genel olarak her dönemin edebiyatında, kahraman yaratma endişesi birinci mesele olarak görülür. Çünkü edebî eserdeki kahraman, belli bir dönemdeki insanın iç ve dış dünyasının bütünüyle aks ettirilmesini sağlayan edebî vasıta. İnsanın hayatındaki yaşam tarzından başlayarak onun hayatının sonuna kadar olan güzel ve çirkin şeyler, kahramanın düşüncesine, hâl ve hareketlerine aktarılır. Kahramanın karakterinde sürekli görülen değişimleri tasvir etmek, bu durumları dönemle doğrudan doğruya ilişkilendirerek aks ettirmek diğer edebî türlere nispeten hikâyede daha kolaydır. Bu makalede günümüz Özbek edebiyatında hikâye türünün gelişimi hakkında bilgi verilerek, bağımsızlık sonrasında eserleriyle okuyucunun takdirini kazanan Erkin A'zam ve Xurshid Do'stmuhammad'in Yozuvchi ve Yoqub Izkuvarning Hiylasi adlı hikâyelerindeki kahramanların “yeni dönem insanı”nı temsildeki durumları ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Özbek hikâyeciliği, karakter, bağımsızlık, yeni insan tipi, kahramanın dünyası, Erkin A'zam, Yozuvchi, Xurshid Do'stmuhammad, Yoqub Izkuvarning Hiylasi

Abstract

The era following the Uzbek independence resulted in a renaissance in Uzbek life. This process in which a renaissance was experienced, also affected the material and moral elements that shape their view of life. When this situation affected the way people understand life, this reform of the Uzbek people naturally formed “the new era”. This new era demanded new ways of thinking from those who lived in that era. The effect of this development and change on people's minds and their way of understanding and thinking

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, E-mail: velisavasyelok@yahoo.com

and its description found itself in literary life. In the short stories published following the independence, the spirit of the time and the different fates of those people who lived in that era were reflected. As a result, writers created the heroes of today through the change experienced by people in their inner world who lived in the same era as the writers. As a general principle, creating a hero is seen as the first issue in the literature of every era. This is so because the hero in the work of literature is the tool that reflects the inner and outer world of the people of a specific era. All the nice and ugly things in a person's life -starting from the person's lifestyle and continuing to the end of his life- are passed onto the hero's thoughts and actions. Describing the changes constantly observed in a hero's character, reflecting these by forming a direct relationship with the era is comparatively easier in a short story when compared to other genres. In this article, information on the development of short story in present day Uzbek Literature is presented. In addition, the reflection of "the person of the new era" observed in the heroes in the stories "The Author" and "The Trick of Gumshoe Jacob" written by Erkin A'zam and Xurshid Dostmuhammad who have gained the admiration of readers in their works following the independence is studied.

Key words: Uzbek short story writing, character, independence, the new character, the world of heroes, Erkin A'zam, The Author, Xurshid Dostmuhammad, The Trick of Gumshoe Jacob

Giriş

Bağımsızlığın kazanılması ve sonrasında oluşan dönem, uzun bir geçmişe sahip olan Özbeklerin hayatında derinden bir dönüşümün yaşanmasına sebep oldu. Bu süreç, onların hayata bakışını şekillendiren maddi ve manevi esaslarda da önemli değişiklikler meydana getirdi. Özbeklerin toplum olarak yaşadığı bu süreçteki sosyal, siyasi ve felsefi saha ile inanç alanındaki değişimler, doğal olarak birey esasında insanların dünya görüşüyle onların manevi ve ruhi âlemine de derinden tesir etti; hatta bazı noktalarda onların hayata ve dünyaya bakış açılarının ciddi manada değişmesini yahut yenilenmesini sağladı.

Siyasi ve hukuki sahada bağımsızlığın kazanılması, bunun sonucu olarak iktisadi cephede dünyadaki sürecin gerektirdiği ticari sistemlerin uygulanmaya başlanması insanların dünyayı idrak etme şeklini değiştirdi ve onlara tesir etme tarzını yeniledi. İnsanların bu mahiyette yenilenişi "yeni devri", bu devir de doğal olarak bu zamanda yaşayanlardan yeni düşünme şekillerini talep etti.

Gelişme ve değişimin, insanların aklına, anlama ve düşünme şekillerine tesiri ile bunun eserlerde tasvir edilmesi, edebî hayatta da aksini gösterdi. Özellikle bağımsızlık sonrasında yayımlanan hikâyelerde, zamanın ruhu ve bu zamanda yaşayan insanların birbirinden farklı hayatları anlatılmaya başladı. Böylece yazarlar da aynı dönemi yaşadıkları insanların iç dünyalarında yaşadıkları değişimler esasında edebiyatın "yeni dönem"ini, yani bugünün kahramanlarını şekillendirdiler ve bunu yapmaya da devam ediyorlar.

Edebiyatın hemen hemen her döneminde kahraman yaratma konusu temel mesele olarak görülür. Çünkü edebî eserdeki kahraman, belli bir dönemdeki insanın iç ve dış dünyasının bütünüyle anlatılmasını sağlayan araçtır. "Kahraman" vasıtasıyla insanın hayat tarzından başlayıp ömrünün sonuna kadar onun hayatında görülen güzel ve çirkin şeyler, onun düşünce tarzı, hâl

Görüş

Akademik
Bakış

300

Cilt 8 Sayı 15
Kış 2014

ve hareketleri vasıtasıyla okuyucuya aktarılır. Kahramanın karakterinde sürekli görülen değişimleri anlatmak, bunları doğrudan doğruya dönemle ilişkilendirerek aks ettirmek diğer edebî türlere nispeten hikâyede daha kolaydır. Yeni insanı başlangıcından şimdiye kadar “aynı şekilde” tasavvur etmek mümkün değildir. Çünkü dönemler geçtikte insanın düşünme salahiyeti, kültürel ve medeni seviyesi, manevi durumu da değişir; bunlar onun sahip olduğu değerlerle toplumdaki sosyal konumu dâhilinde değişikliklere uğrar yahut yenilenmelere maruz kalır. Bu açıdan bakıldığında kazanılan bağımsızlığın getirdiği imkânlar çerçevesinde yeniden tesis edilen Özbek devleti, bağımsızlığın nimetleriyle hayatını şekillendiren vatandaşları için “insan menfaatlerini himaye etme”yi kendisine asli amaç olarak belirledi. Bununla birlikte sanatkâr için de insanı çeşitli durumlara dâhil ederek onu anlamaya çalışmak, onun bu durumlardaki vaziyetini “serbest bir şekilde” gösterebilmek asıl gayeye dönüştü, bu da edebiyatta yeni karakterler yaratma gayretini ortaya çıkardı.

İnsanda görülen fazilet yahut illetleri akılda kalacak şekilde tasvir etmek “Bağımsızlık Sonrası Özbek Edebiyatı”nda ayrı bir önem arz eder. Özbek edebiyatındaki bu mahiyetteki değişmeler hakkında Qozoqboy Yo’ldashev “Bağımsızlık devri edebiyatı da derinlemesine mahiyet değişmelerini başından geçirdi. O, Şura Dönemi düşüncesinin talimatlarını kahramanlarının üzerine yüklemeye meşgul olan, gerçeği “tarihî süreçte”, sadece iyi tarafta olacak şekilde aks ettirmeyi doğru kabul eden ideolojik talimatların uygulayıcılığı hizmetinden kurtuldu. En önemlisi, yazarlar dünya ve insan hakkında evvelkinden oldukça farklı düşünmenin mümkün olduğunu anladı ve buna kendileri de inanmaya başladılar. Neticede dünyayı, insanı ve onun duygularını çeşitli şekillerde ifade eden eserler ortaya çıkıyor.”¹ değerlendirmesini yapar.

Bağımsızlık sonrasındaki değişme ve gelişmeler, Qozoqboy Yo’ldashev’in de belirttiği gibi yazarları “başkaca düşünme”ye ve edebiyatta yeni kahramanlar yaratmaya sevk etti. Bu durum yazarlardan yaşadıkları dönemin insanlarını çeşitli vaziyetler esasında göstererek onlardaki fazilet ve eksiklikleri okuyucuya tesir edecek şekilde ortaya koymalarını talep etti. Çünkü insanın dünyasının tamamıyla değişmesi yeni dönem insanını dünyaya getirmiş bu da -bağımsızlık vasıtasıyla- günümüz Özbek edebiyatında yeni konuların, yeni kahramanların girmesini sağlamıştır. Günümüz edebiyatındaki bu durumu Noim Karimov “Bu edebiyatın gerçek manada millî ve halkçı olması; Özbeklerin hayatını, karakterini, kalbini, ruhi zenginlik ve manevi olgunluğunu aks ettirmesi zaruridir. Bu edebiyatın, öncelikle dünya edebiyatında, ilk sırada da Doğu halklarının edebiyatlarında görülmeye başlanan yeni edebî arayışlardan uzak olmayan bir mahiyette millî edebiyat ananelerine dayanması gerekir.”² şeklinde değerlendirir.

- 1 Қозоқбой Йўлдошев, “Истиқлол Ва Адабиёт”, *Ўзбек Тили ва Адабиёти Журнали*, 1/1997, с. 3-4.
- 2 Ноим Каримов, *XX- Аср Ўзбек Адабиёти Тараққиётининг Ўзига Хос Хусусиятлари ва Миллий Истиқлол Мафқураси*, Филология Фанлари Докторантура Диссертацияси Автореферати, Ташкент, 1993, с. 39.

Qozoq

Akademik
Bakış
301
Cilt 8 Sayı 15
Kış 2014

Türkistan'da XX. asır neslinin şekillenmesinde önemli rolü olan ıslahatçı ve eğitimci İsmailbey Gaspıralı, gerek gayeleriyle gerekse bunları halka anlatmak için araç kıldığı *Tercüman* gazetesi aracılığıyla bu coğrafyada yaşayan Türk soyluların tarihinde emsali görülmemiş bir hareket olan Cedit hareketini, yani "Millî Uyanış"ı başlattı. Bu hareket Türkistan'daki hayatın birçok sahasında olduğu gibi edebiyat ve sanatta da bir uyanış ve canlanmayı ortaya çıkardı. Özbekistan'da 1910'lu yıllarda yaşanan kültürel ve medeni değişme, yeni edebiyatın, yani Cedit Edebiyatının gelişmesini sağladı. Bunun neticesinde Mahmudhoca Behbudî *Padarkush*³ dramasını yazıp sahneledi, Cedit hareketinin yönlendiricilerinden Abdurauf Fitrat *Munozara*⁴ adlı eseriyle Cedit nesrini başlattı⁵ ve Abdullah Kâdirî'nin yazdığı ilk Özbek realist hikâyesi *Uloqda* okuyucuyla buluştu. Her ne kadar Kâdirî, bu eserinden önce *Juvonboz*⁶ adlı hikâyesini yayımlamış olsa da *Uloqda* bir edebî eserin gerektirdiği özellikleri taşıması nedeniyle Özbek hikâyeciliğinde ayrı bir yer ve öneme sahiptir. Aybek, hakkında pek çok yazılan ve bilimsel araştırmalara tekrar tekrar konu olan *Uloqda* adlı hikâyeye ilgili "Abdullah Kâdirî, hayatı eserlerinde edebî mahiyette gösterme işinde kendini hızlı geliştirdi. Mensur eser yazmada onun ustalığı mükemmelleşiyor. Onun 1916 yılında yazdığı *Uloqda* isimli hikâyesi, *Juvonboz* ve diğer eserlerine nispeten, onlarla mukayese edilmeyecek derecede üstün bir eserdir. Vakaları açma, bunların inkişafı ve çözülüşü, yeni dönem kısa hikâye formu şeklindedir. Bu eserde kahramanlar canlı bir şekilde ortaya konuluyor. Kahramanların portreleri açık ve anlaşılır bir şekilde, ayrıntılandırılarak veriliyor. Dil, *Juvonboz*'ın kuru ve renksiz dilinden oldukça farklılık gösteriyor. Hikâye canlı ve sembolik bir dille yazılmış. Halkın kelime ve ifadeleri hikâyenin edebî yapısına, onun bir parçası gibi dâhil edilmiş, adeta buna sinmiş. Şahıslar da kendilerine mahsus dille konuşuyorlar. 'Uloqda' hikâyesinde, anlatıcının yerini sanatkâr alıyor."⁷ değerlendirmesini yapar.

Abdulhamid Süleymanoğlu Çolpan'ın *Qor Qo'ynida Lola*⁸, *Nonvoy Qiz*⁹ *Oq Podshoning In'omi*¹⁰ gibi hikâyelerinde, 1920'li yıllardaki hayatı, gerçek hâliyle ve tesirli bir şekilde dile getirilir. Çolpan'ın hikâyelerindeki kahramanlarının karakter hususiyetleri hakkında Ninel Vasilyevna Vladimirova şu tespitleri yapar: "Çolpan hikâyelerinin başkahramanı çoğunlukla aciz, talihsiz, kendi kendisini himaye edemeyen, emretmekten uzak kişiler. Ancak bu kahramanlar tabiatla o derecede kaynaşmıştır, buna o kadar bağlıdır ki sanki tabiatın herhangi kü-

3 Baba Katili

4 Münazara

5 Салоҳиддин Мамажонов - Бахтиёр Назаров вб, XX- Аср Ўзбек Адабиёти Тарихи, Уқитувчи Нашриёти, Ташкент, 1999, s. 22.

6 Oğlançı

7 Ойбек, *Асарлар*, 9-Жилд, Гафур Гулом Номидаги Адабиёт ва Санъат Нашриёти, Ташкент, 1974, s. 250.

8 Kar Koynunda Lâle

9 Ekmekçi Kız

10 Çar'ın Hediyesi

Göz

Akademik
Bakış

302

Cilt 8 Sayı 15
Kış 2014

çük bir parçasında sadece onun iç dünyası değil, belki hayatın esas kaynakları da bütün yönleriyle tecessüm etmiş gibidir.”¹¹ Yine Cedit döneminin öncü ve yönlendiricilerinden Abdurrauf Fitrat’ın *Qiyomat*¹² adlı eseri, G’ofur G’ulom’ın *Elatiyada Bir Ov, Hiyilai Shar’iy*¹³ ve *Mening O’g’rigina Bolam* gibi hicvi hikâyeleri, 1920-1930’lu yıllarda epeyce meşhur olmuştur. Hatta *Mening O’g’rigina Bolam*¹⁴ adlı hikâyenin, Özbek edebiyatı tarihini tam olarak tasvir eden bir sahife olması mümkündür. Bu hikâyede I. Dünya Savaşı döneminde, bütün sahalarda açlığın ve pek çok sıkıntının hüküm sürdüğü bir zamanda “bir yere hırsızlığa gelme” konusu esasında o dönem insanların karakteri anlatılmış; eserdeki kahraman(lar)ın dertleşmesinin devamında, zor hayat şartları tasvir edilmiştir.

Özbek edebiyatında hikâye türünün şekillenmesi ve olgunlaşması, doğrudan doğruya Abdullah Kahhar’ın edebî faaliyetleriyle ilişkilidir. Bu sanatkârın hikâyeleri, 1930’lu yıllardan başlayarak önce Özbekler arasında, kısa bir süre sonra Türkistan coğrafyasında hüküm süren Sovyet idaresindeki ülkenin diğer bütün cumhuriyetlerinde okunur ve bilinir hâle gelir. Onun hikâyelerinde geçmiş dönemlerin baskıları altında hayatını sürdüren çaresiz insanların dünyaları anlatılmıştır. Bu çerçevede onun *Anor*¹⁵, *Dahshat*¹⁶, *Bemor*¹⁷, *Og’ri*¹⁸ gibi hikâyelerinin özellikle zikredilmesi gerekir. İnsanın iç dünyasında yaşadığı karmaşıklıkları edebî derinlik ve “küçük edebî tür”ün imkânları dairesinde işleyen Abdullah Kahhar’ın, Özbek realist hikâyeciliğinin kurucusu olduğu XX. asır Özbek münekkitlerinin neredeyse ortak tespitidir. Öyleki Rus münekkit Vera Smirnova, Özbek millî edebiyatı tarihinin parlak sayfası olarak değerlendirdiği Abdullah Kahhar’ın *Anor*, *Og’ri* ve *Bemor* adlı hikâyelerini dünya hikâyeciliğinin nadir numunelerine denk görür. Gerçekten de Abdullah Kahhar’ın eserleri konu dairesi bakımından oldukça geniş, türün imkânlarını kullanması bakımından da çeşit çeşittir. Onun eserlerinde Özbeklerin en çok sıkıntı yaşadıkları dönemlerdeki hayatları anlatılmıştır.¹⁹

Özbek hikâyeciliğini birçok yönüyle dünya hikâyeciliğinin numuneleriyle yarıştıran ve edebî yönden olgun eserleriyle zenginleştiren yazar, Shukur Xalmirzayev’dir. Öyleki onun hikâyeleri sadece Özbek hikâyeciğinde değil, muhtemelen XX. asrın Özbek nesrinde bir mektep olmuştur. O, hikâyelerinde Özbeklerin 1940’lı yıllardan sonraki hayatını, geniş bir mahiyette ve edebî yönden de yüksek bir derecede tasvir etmiştir. O, bu türdeki eserlerinde günü-

11 Нинель Васильевна Владимирова, “Чўлпон – Ҳикоянавис”, *Ўзбек Тили Ва Адабиёти Журнали*, Саул: 3-4, 1992, s. 13.

12 Kiyamet

13 Hile-i Şerî

14 Benim Hırsız Evladım

15 Nar

16 Korku

17 Hasta

18 Hırsız

19 Матёқуб Қўшжонов, *Сайланма*, 2- Жилд, Адабиёт ва Санъат Нашриёти, Ташкент, 1982, s. 108.

Gazet

Akademik
Bakış

303

Cilt 8 Sayı 15
Kış 2014

müz insanların fazilet ve mücadelelerini, endişe ve mutluluklarını, başlarına düşen külfet ve faciaları, dünyayı ve insanı anlama yolunda çektikleri çile ve ıstırapları, olan hâliyle tasvir etmiştir. Xalmirzayev'in hangi hikâyesi okunursa okunsun, onda hayatın bir parçasının derin mahiyette ve yüksek bir maharetle ifade edildiği görülür. Onun özellikle *Özbek Karakteri*²⁰, *Bulut To'sgan Oy*²¹, *Ko'k Dengiz*²², *Yashil Niva*²³ *Qadimda Bo'lgan Ekan*²⁴, *Yozuvchi*²⁵, *Xorazm, Jonginam...*²⁶ gibi hikâyelerinde Özbeklerin karakteri, inancı ve ruh dünyası anlatılmıştır.

1970-1980'li yıllardaki Özbek hikâyeciliğinin gelişmesinde, Said Ahmad, Odil Yoqubov, Pirimqul Qodirov, Asqad Muxtor, Mirmuhsin gibi yazarların ve Uchqun Nazarov, O'lmas Umarbekov, Omon Muxtor, O'tkir Hoshimov, Tohir Malik gibi istikbal vaat eden genç kalemlerin eserlerinin büyük payı vardır. Bu yıllardaki hikâyelerin konularının kapsamı geniş ve kahramanları çeşitlidir. Bu dönem yazarlarından özellikle Asqad Muxtor hikâye türünde oldukça önemli eserler vermiştir. *Chodirxayol*²⁷, *Fano ve Baqo*²⁸, *Insonga Oullik Oiladurmen*²⁹ adlı hikâyeleri Özbek millî hikâyeciliğinin önemli eserlerindedir. Asqad Muxtor ömrünün son yıllarında yazdığı eserlerinde Özbeklerin hayatının henüz kaleme alınmamış yahut yeterli şekilde işlenmemiş sahifelerini yüksek bir edebilikle anlatılmıştır.

Özbek edebiyatının yeni kalemleri, millî hikâyeciliğin geliştiğine, edebiyatta yeni bir yükselme devrinin başladığına işaret eder. Onlar, Özbeklerin "edebî tarihi"ni aksettirmesi yönünden yeni ve farklı bakış açılarıyla önemli eserler vermişlerdir. Bugünkü toplumun üyelerinin düşünce ve ruh dünyalarındaki değişme ve gelişmeler, sanatkârları yeni ruh dünyalarına ve yeni düşünceye sahip kahramanlar yaratmaya sevk etti. Bugün hayata gerçekçi bakışla bakan, günümüz dünyasını ve burada yaşayan insanı, var olan bütün hâliyle ve hakkani bir şekilde ifade etmeye gayret eden sanatkârlar artmaktadır. Bu münasebetle günümüz Özbek hikâyeciliği, arayışların kucağında gelişmesini sürdürmektedir. Hikâyelerde, devir meseleleri giderek artan bir şekilde yer almakta ve daha önceki eserlerde karşılaşılmayan yeni yeni kahramanlar ortaya çıkmaktadır. Hikâye türünün imkânları çerçevesinde bu türde aktif bir şekilde faaliyet gösteren Erkin A'zam, Xayriddin Sulton, Xurshid Do'stmuhammad, Alisher Ibodinov, G'affor Hotam, Nazar Eshonqul, Salomat Vafo, Luqmon

20 Özbek Karakteri

21 Bulutun Sakladığı Ay

22 Mavi Deniz

23 Yeşil Niva

24 Geçmişte Olmuş

25 Yazar

26 Harezmi, Biriciğim

27 Gölge Oyunu (Chodirxayol, ipe oynatılan kukla oyunlarının Türkistan'daki genel adıdır. Çeviride hikâyenin genelinde anlatılanlara uygun olarak "Gölge Oyunu" tercih edilmiştir.)

28 Fena ve Beka

29 İnsana Kölelik Yapmaktayım

Göz

Akademik
Bakış

304

Cilt 8 Sayı 15
Kış 2014

Bo'rixon, Abduqayum Yo'ldosh, Normurod Norqobil, Dilfuza Qo'ziyeva, Jamila Ergasheva, Zulfiya Quroloyboykizi gibi hikâyecilerin eserlerinde bunlarla doğrudan doğruya karşılaşılır. Bu yazarlardan her biri hayatı kendi gözüyle görmeye, onu kendi bakış açılarıyla tasvir etmeye gayret etmektedirler. Bu usul, onların en nitelikli eserlerinde adeta günümüz Özbek hikâyeciliğinin görünüşünü ve mahiyetini değerlendiren teraziye dönüşmektedir.

“Yeni İnsan” Tipinin “Yozuvchi” ve “Yoqub Izquvarning Hiylasi” Adlı Hikâyelerde Görünüşü

Günümüz hikâyeye yazarlarından özellikle Erkin A'zam ve Xurshid Do'stmuhammad kendilerine mahsus yaklaşım ve üslupta yazan ve yazdıklarında kendilerini tekrarlamayan sanatkârlardır. Bu yazarlar hikâyelerinde günümüzü, bu dönemde yaşayan insanların hayat şartlarını ve onların kendilerine tesis ettikleri dünyaları ve düşünme şekillerini okuyucunun dikkatine sunarlar. Bu yönleriyle her iki yazar da edebiyata yeni konu, yeni materyal, yeni insan, yeni bakış açısı ve yeni düşünceyi getirmiştir.

“Yozuvchi” Adlı Hikâyedeki “Domla” ve Temsil Ettiği Dünya

Erkin A'zam'ın “Yozuvchi” adlı hikâyesinin kahramanı “Domla”³⁰/ “Yozuvchi”, yaşının ilerlemiş olmasına bakmadan yeni dönemin yeni insanı görünüşüne bürünür.

Eserde “Domla” yazarlıkla ilgili talepleri olanların arzusunu yerine getiren icracı ve meslek sahibi “sanatkâr” sıfatında ifade edilir. Onun dönemine has ana karakter özelliklerinden biri, edebî faaliyetini “iş adamı”na itaat ettirmesindedir. Öyleki cüzdân sevdasına tutulan “Domla”nın yeni “meslek”inden vazgeçesi gelmez. Yeni dönemin talebini kendince anlayan “yazar” devletteki görevinden ayrılıp kendisini güzel bağların koynuna atar. O, burada eser değil, belki yeni yeni “yazar”ları “yarat”ır. Başlangıçta o, yaptığı bu işten utanırken yazar giderek yeni işini benimser. Yeni dönem, insanların düşünce yapısında değişim ve dönüşümü gerçekleştirmiştir. Artık o kendi yaptığı “iş adamlığı, ticaret” olarak izah eder hâle gelir. O, yazarlığına heves eden “rais”³¹i “insana dönüştürdüğü” için ödül alır. Menfaatperest “rais”in emrini yerine getirmek, onun yarım yamalak kalem çalışmalarından eser oluşturmak “Domla”nın kendisine de makul gelmeye başlar. Çünkü manevî bakımdan “yoldan çıkarıcı”lara karşı duramayan, onu yok etmek için mücadele et(de)meyen insan, eninde sonunda onların tuzağına düşecektir. Sonuçta, peş peşe düzenlenen ziyafetler, görmeyi ömründe hayal dahi edemeyeceği hürmet ve almayı aklına dahi getiremeyeceği hediyeler “Yozuvchi”nin aklını çelerek onu yoldan çıkarır. Artık Domla'nın kendisi de kolayca para kazanmanın yollarını aramaya başlar. Kahramanın bu durumu eserde “Yeter, artık hayat nasıl geçecek? Bunun da yolunu yeni döne-

30 Hoca, öğretmen

31 Müdür

Gaz

min kendisi gösterdi. Tabir yerinde kabul edilirse o, yayımevini, evine, işte şu bahçeye taşıdı. İş, buradaymış deyin! Perişan bir hâlde her gün işe gitmekle uğraşmayacak, üç kuruş maaşa göz dikip onu dört gözle beklerken yönetimin gözünün içine bakmayacaksın. Sadece sıkıntılı, zorluk içeren yönü söylenmediğinde, hepsi bir! Rahatça [elde edilen] kazanç!³² şeklinde ifade edilir. Nefsinin tuzağına düşen insan, artık daha dün denilecek zamana kadar kendisinin amel ettiği yüksek ahlaki esaslarından, yüce ve tertemiz ideallerinden vazgeçmiştir. Bu cümleler adeta dönemdeki düzene itaat eden insanın ruh hâlini ifade eder.

Kendisini ahlakın gerektirdiği hususlardan uzaklaştırması sebebiyle yeni dönemin insanına dönüştüğünü düşünen “Yozuvchi”nin iç dünyasındaki evrilişlerin ızdırapsız, yani kolayca gerçekleşmediği hikâyenin genelinde yüzeysel olarak veriliyor görünse de eserin arka planında bu tam olarak aks ettirilir. Hikâyede tasvir edilen her bir kahramanın iç dünyası, onun toplumsal hayat tarzıyla doğrudan doğruya ilişkili bir hâlde gösterilir. Okuyucu karşısında kahramanlarının inandırıcı olması için Erkin A’zam, hayatın mantığına kesin bir şekilde riayet eder. Onun karakter yaratma mahareti hakkında Shohsanam Sopiyeva şu değerlendirmeyi yapar: “Erkin A’zam’ın eserlerinin temel özelliği onun karakter yaratmaya ayrı bir önem vermesidir. O, karakter yaratmada kahramanın hâl ve hareketlerinden, konuşmalarından, etrafındakilerle olan ilişkilerinden, özellikle de psikolojik tahlillerle kahramanın iç dünyasını okuyucuya gösterme usulünden verimli bir şekilde faydalanır.”³³ Onun hikâyelerindeki kahramanlar hayatta pek çok şeyi görür, yaşar ve çeşitli sınavlardan geçerler. Onlar her türlü insan grubunun içindedirler. “Yozuvchi” adlı hikâyede de yazarın kahramanı kendine uygun hayat tecrübesine sahip birisidir. Ama o, hayatın kahır ve gazaplarına karşı çıkmayı istemeyen, toplumsal hayat tarzının tesiri neticesinde düşüncelerini değiştiren biridir. Bu da Erkin A’zam’ın, kahramanın iç dünyasını, tasvir vasıtasıyla onun tabiatındaki değişimleri anlatarak gösteriş meraklısı insanlar üzerinden menfaatinin peşinde koşan birisine nasıl dönüştüğünü inandırıcı bir şekilde kurgulamıştır. O, bu vesileyle kahramanın dünyasındaki değişmelerde aile şartlarının da tesirli olduğunu inandırıcı bir şekilde göstermiştir. Öyleki her zaman muhtaçlık içerisinde yaşayan “Domla” edebiyata hizmet adına önüne gelen her fırsatı kazanç ve talih olarak kabul eder. Hikâyede, yazarlığa heves eden müdür, hizmeti için Domla’ya ev hediye ettiğinde onun mutluluğunun içine sığmayışı tasvir edilir. Bu kısımların anlatıldığı yerler adeta Domla’nın tabiatında ortaya çıkan dönüşümün, onun iç dünyasında yaşadığı değişme anlarının tasviri gibidir. Yazarın iç dünyasındaki manevi acizlikler oldukça tarafsız bir şekilde ifade edilir: “Geceleri yattığında uykusu gelmiyor diye düşünün, yazarımızın! İçini bir mutluluk kaplayarak yerinden kalkardı. İnsan olarak gün görmeyen başına, böyle bir talih kuşu konu-

32 Эркин Аъзам, “Ёзувчи”, *Жаннат Ўзи Қайдадир*, Шарқ Нашриёти, Ташкент, 2007, s. 17.

33 Шоҳсанам Сопиева, *Хайриддин Султоннинг Ҳикоянавислик Маҳорати*, Филология Фанлари Докторантура Диссертацияси Автореферати, Ташкент, 2006, s. 19.

306

Akademik
Bakış

306

Cilt 8 Sayı 15
Kış 2014

yahu, ya Allah? Kendine benzeyen çilekeş hanımı yıllar önce vefat etti, evlendirdiği tek ve biricik oğlu ve iki torunuyla “Domla”, beşi birlikte Chilonzor’da üç odalı kulübemsi bir evde hayatlarını sürdürdüler. İşte, Allah’ım verdi!”³⁴

Bu hikâyede Erkin A’zam dönemin adrese teslim iş yapan, yani siparişi yerine getiren yazarlarını ifşa etmeyi amaç olarak belirlememiş; aksine, dürüst sanatkârın böyle bir duruma mecbur kalmasını samimi bir şekilde tetkik etmeye çalışmıştır. A’zam’ın, kahramanların ruh dünyalarını inandırıcı mahiyette tasvir etmesi okuyucuyu kendine çeker ve onu eserden bir sonuç çıkarmaya davet eder. O, kahramanlarının karakterlerindeki öne çıkan hususları canlı aks ettirmeye ve onun hususiyetlerini göstermeye muvaffak olur. Hikâyedeki diğer karakterler de kendine uygun tabiata sahip insanlar mahiyetinde inandırıcı bir şekilde tasvir edilir. Okuyucunun tasavvurunda sadece “Sütçü Kadın” kahramanını, kendi kutsallarına ihanet etmeyen, dolayısıyla da ıstırap çekmeyen biri olarak anlatılır. Özellikle onun Yozuvchi’yla hastaneden dönüşlerinin tasvirinde, Sütçü Kadın’ın inanç ve düşüncelerindeki yücelik tamamıyla gözler önüne serilir. Erkin A’zam bu kadın karakter vasıtasıyla adeta hayatta her türlü imtihana sabredip kendi inanç ve düşüncelerini değiştirmeyen insanları anlatır.

Erkin A’zam, hikâyelerinde, doğal olarak türlü yaşta ve çeşitli gruptaki insanları kahraman olarak tercih eder. Yazar, hikâyelerindeki kahramanlarının ruh dünyasını tasvir etmeye, eserin konusunun gelişmesinde onların yerini açık bir şekilde tayin ettikten sonra başlar. Bu sebeple karakterin iç dünyasında meydana gelen galeyana, onu huzursuz eden hayata dair her bir muamma okuyucunun da hoşuna gider. Yazarın hikâyelerindeki kahramanları vakalar değil, muhtemelen vaka ve hadiselerin tasvirini kahramanlar yönlendirir. Yazarın sanatındaki bu yön hakkında Shohsanam Davronova “Erkin A’zam genellikle ilginç herhangi bir vakayı anlatmak için eser yazmaz, muhtemelen insani karakterlerini göstermeye yönelik vakalar belirler. Çünkü insan her neye ulaşır yahut her neyi kaybederse bu durumu son nokta olarak bulur yahut kaybeder.”³⁵ şeklinde düşüncesini ortaya koyar.

Erkin A’zam’ın “Yozuvchi” hikâyesinde kahramanların iç dünyası çeşitli çatışmalar üzerinden anlatılmıştır. Onun “Yozuvchi” adlı hikâyesindeki “Domla” karakteri, hayatın çeşitli sıkıntılarını derinden hissetmiş ve onları yenemeden ömür geçirmiş biridir. O, sadece hayati meselelere dayanarak akılda kalıcı bir karakter yaratmayı başarmıştır. Bu kahramanın doğuşu hakkında Erkin A’zam şunları söyler: “Yozuvchi’nin³⁶ prototipi bir tane değil, oldukça fazla. Kiminle karşılaşsam ‘Falancayı yazsanız gerek?’ diyor. Ben bu durumdan çok memnunum. Demek ki kim bilir hangi duruma işaret ettim, hangi yaraya parmak bastım. Güzel. Rais karakterini okuyan ve onu gözünde canlandıran pek

34 Эркин Аъзам, “Ёзувчи”, *Жаннат Ўзи Қайдадир*, Шарқ Нашриёти, Ташкент, 2007, s. 14.

35 Ш. Давронова, “Эркин Аъзамнинг Характер Яратиш Маҳорати”, *Ўзбек Тили ва Адабиёти*, 4/2002, s. 55.

36 Hikâyenin kahramanı kastediliyor.

gazi

çok insan da 'Filancayı yazmışsınız!' dedi. Efendim, onu ben bulmadım, diye söyleyemiyorum. Hayatın izlenimlerinin kendisi beni buna yönlendirdi."³⁷.

"Yozuvchi" adlı hikâyede edebiyatın gelişmesine kendi çapında hizmet eden "Domla" karakteri Erkin A'zam tarafından tenkit edilmez, hatta kahramanın durumunun anlatımında, onun üslubunda her zaman görülen kinayeden de yararlanılmaz. Erkin A'zam'ın kahramanını tasviri sanki bir meslektaşına samimi bir şekilde yaklaşarak onu anlatır gibidir: "Ama yersiz endişeyi bir kenara bırakıp konuştuğumuzda, o meydana at süren tanınmış yaşlıların ve gençlerin olmasına nispeten asil edebiyata daha yakındı, hatta onun sadık müridiydi. Hakikaten de sadece müridi değil, cefakâr çalışanıydı ki bu hususta yeri geldiğinde konuşulur. O yalan yazmayı bilmezdi, çünkü olmayanı yazmak elinden gelmezdi. Neticede o, yazdığı şeylere olmayanı karıştırmazdı, hatta buna gerek de yoktu."³⁸.

Bunlar hikâyenin kahramanı olan yazarın, kaleminin oldukça gelişmiş, üslubunun şekillenmiş, düşünce dairesinin oldukça geniş bir yazar olduğunu gösterir. Bu durum okuyucuda kahramana karşı farkında olmadan bir yakınlık oluşturur. Lakin edebî metin üzerinde düşünen okuyucu, karakterdeki inancın ve onun dünyaya bakışının belli noktalardan olmadığını anlar. Onda dünyaya, mal ve mülke karşı hırsın uyanması, kendisinin aciz durumundan utanmak yerine şükretmesi, hatta buna razı olması okurun "yozuvchi"ya olan ilgisini de değiştirir. Okur, arka arkaya düzenlenen ziyafetlere katılmaya razı olup helal ile haramı ayırmayan, ahlaki esasları unutan bir insana dönüşen "Domla"yı bu hâliyle kötü kabul etmez. Okur, muhtemelen onun durumunu düşünüp anlamak, yaşadıklarını tahlil etmek, hayatının ne kadar karmaşık ve bulanık olduğu hakkında değerlendirmeler yapmak zorunda kalır ki bu da yazarın niyetinin aslında bu olduğuna işaret eder.

Erkin A'zam'ın kahramanının inancı ve akli, kendisine edilen "iltifat" ve gösterilen "saygı"ya üstün gelemez, aksine o, kendisine sunulan güzel şeylerin, yani nefsinin esirine dönüşür. Bu durum "yozuvchi"yı bu yola, bir taraftan muhit ve sosyal hayatın yönlendirdiğini, diğer taraftan da kendisinin iradesizliğini ve ikramla hürmete aç olduğunu gösterir. Hikâyedeki "Para, mal, mülk denilen şeyler hangi babayığidi yoldan çıkarmazmış!" ifadesi kahramanın dünyaya bakışındaki değişikliklerin adeta sebebini gösterir. O, huzuruna gelen insanlarla münasebetini bu esasa göre kurar. Böylece "Rüşvet, ahlaksızlığın bir aksi olup diğer ahlaksızlıkları da yanında getirir."³⁹ düşüncesinin doğru olduğunu hikâyedeki "yozuvchi karakteri örneğinde görmek mümkün olur. Toplum ve onun bir üyesindeki bozukluk Erkin A'zam'ın hikâyesinde bu derecede öne

37 Эркин Аъзам, "Тузук-Тузук Бўлгани Тузук", *Шарқ Юлдузи Журнали*, 4/ 2007, s. 134.

38 Эркин Аъзам, "Ёзувчи", *Жаннат Ўзи Қайдадир*, Шарқ Нашриёти, Ташкент, 2007, s. 6.

39 Матёқуб Қўшжонов, *Абдулла Қаҳҳор Маҳорати*, Адабиёт ва Санъат Нашриёти, Ташкент, 1988, s. 200.

308

Akademik
Bakış

308

Cilt 8 Sayı 15
Kış 2014

çıkılarak tasvir edilmeseydi, sıkıntının mahiyeti izah edilmemiş, mesele göz önüne tam olarak konulmamış olurdu. Sosyal hayat ve insanların iç dünyasına hızlı bir şekilde giren gündelik değişmelerin eserin kahramanının iç dünyasına tesir etmesi sebebiyle onun, günden güne gelecekteki duruma uygun hâl geleceği, yani asıl özelliğinden uzaklaştığı eserde inandırıcı bir şekilde gözler önüne serilmiştir.

Hikâyedeki İhtiyar Rais ile onun uyanık denilen zayıf şoförü, Yormat ve Saidjalol gibi karakterler de kendilerine mahsus tabiata sahip kahramanlar olarak tasvir edilmiştir. Birbirini tamamlarcasına doğru ve “akıllıca” sözler söyleyen bu kişiler, esere günümüzün nefesini, devrin sınavından geçen manevi değerleri dâhil etmişlerdir. Erkin A’zam’ın bugünkü kahramanları esasen ileri yaştaki kişilerden oluşur. Ancak onların gençlik dönemleri yazarın daha önceki eserlerinde tasvir edilmiştir. Sanatkârın ilk dönem eserlerindeki kahramanlar hakkında Hamidullo Boltaboyev “Erkin A’zam’ın eserleri dikkatle incelenirse onun çocukluk döneminde iz bırakan kahramanların eserden esere gelişip olgunlaştığının şahidi oluruz. Bu gelişme sadece kahramanın hâl ve hareketlerinde yahut duygular dünyasını zenginleştirmesinde değil belki de karakter sıfatında şekillenmesinde kendisini göstermektedir.”⁴⁰ der. Yazarın bağımsızlıktan sonraki hikâyelerinde kahramanlar, adeta daha önceki eserlerindeki genç kahramanların büyüüp gelişen ve hayat sınavlarından geçen hâllerinin ifadesine benzer.

Bağımsızlık döneminin yarattığı yeni insanın anlatıldığı Yozuvchi adlı hikâyede yeni hayat düzeninin şartları esasında yaşamaya mecbur (belki de mahkûm) “yeni insanlar”, edebiyatın yeni kahramanlarına dönüşmüştür. Onlar edebiyata yeni kahramanlara has özellikleri, yeni nitelik ve hususiyetleri getirdiler. Yeni dönemin yeni kahramanlarının hâl ve hareketleri, karakteri ve onların ruh dünyalarındaki değişmeler Erkin A’zam’ın hikâyelerinde anlatılmıştır. Onun hikâyelerindeki kahramanlar, hayata uygunluk ve edebî tutarlılık esasında tasvir edildiği için onlardaki ana özellikler, karakterlerin tasvir edilmesiyle öne çıkarılarak ortaya konulmuştur. Özellikle onların iç dünyasındaki karmaşıklıklar hayata dair çeşitli zıtlıklar vasıtasıyla anlatılmıştır.

Hafiye Yoqub ve Temsil Ettiği İnsan Tipi

Günümüz Özbek yazarlarından Xurshid Do’stmuhammad’in hikâyelerinde de bugünün kahramanına ait özellikler üzerinde durulur. Onun “Yoqub Izquvarning Hiylasi”⁴¹ adlı hikâyesindeki kahraman, günümüzün mahir insanlarındandır. Xurshid Do’stmuhammad, adeta devrin yetenekli girişimcisi Yoqub’da günümüz insanına mahsus pek çok özelliği tecessüm ettirmiştir. Yazar bu kahramanın yapacakları hakkında okuyucuya “Hafiye Yoqub ise yeni dönemde yeni

40 Хамидулло Болтабоев, “Ўз Сўзини Излаб...”, *Ўзбекистон Адабиёти ва Санъати Газетаси*, 20 Август 1982.

41 Hafiye Yakup’un Oyunu

Gazet

Akademik
Bakış

309

Cilt 8 Sayı 15
Kış 2014

bir çalışma alanı bulmak ister. O, kendine uygun bir iş bulur ve nafakasını temin işini yoluna koyar...⁴² cümleleriyle ipucu verir.

Hikâye kahramanı Yoqub, hayattaki diğer insanlardan olduğu gibi, eserdeki diğer karakterlerden de söze mahirliği, kurnazlığı ve “kafasını başka türlü çalıştırması”yla farklılık gösterir. O, damlada denizi, parçada bütünü görebilen kurnaz biridir. Bu sebeple birisinin yaşama şartlarının ve geçiminin ne şekilde olduğunu onların pazarda yaptıkları alışverişe bakarak tespit eder. Böyle bir yolu takip etmesinin nedeni Yoqub’un nazarında her bir insanın maskesinin pazarda düştüğünü düşünmesidir. Çünkü her bir insan, pazarın tamamına bakıp kendi durumuna uygun şekilde alışverişini yapar. Hikâye kahramanının “Birisinin nafaka teminde ve gündelik hayattaki durumunun görüldüğü bir yer var: Pazar. Alışveriş üzerinden maskeler düşüp kaybolur, kaybolmasa da insanın geçimini temindeki, ailedeki durumu açık bir şekilde görünür. Ne alıp sattı, ne kadar para kazandı, ne üzerine ticaret yaptı; pazardaki işin artıp azalması nasıl, ha kardeş, insanın geçim telaşındaki durumunu anlayayım diyorsan, onu pazarda izle!”⁴³ mahiyetindeki konuşmaları onun insanın hayat telaşındaki durumunu ne kadar net bir şekilde görebilen ve vaziyeti doğru anlayabilen birisi olduğunu gösterir.

Hafiye Yoqub, kendisini yeni zamanın “yeni insanı” olarak kabul eder. Gerçekten de o hem tevekküle, hem de açık bir hesaba kitaba dayanan bugünkü “girişimci”lere has epeyce özelliği kendisinde toplar. Kahramanın düşünceleri, hâl ve hareketleri, hayatta her zaman denk gelinen tanıdık simaları akla getirir. Bilhassa Hafiye Yoqub’un pazar ve buradaki insanlar hakkındaki düşünceleri, günümüz insanları arasındaki münasebetleri okuyucunun gözünün önüne getirmesiyle dikkate değerdir. Onun nazarında pazar, bugünün insanının karakter özelliklerini ve hayat tarzını açık olarak gösteren vasıtaya dönüşmüştür. Münekkit Umarali Normatov “Yoqub Izquvarning Hiylasi”nin yazılmasından epeyce önce Xurshid Do’stmuhammad’in “Bozor” isimli romanını tahlil ederken Özbeklerin hayatında her zaman önemli yeri olan “pazar” hakkında “Yazarın kendi ifadesiyle söylenildiğinde ‘Pazarın kendisi, dünyadır.’, insanların içini görmek ve onları gözlemlemek için pazardan daha iyi bir yer yoktur dünyada. Pazar, insanların iç dünyasını ortaya koyup bunları tek tek gösteren bir müzedir; adeta her bir insanın yaptıklarındaki zorbalık, sıradanlık, kurnazlık yahut dolandırıcılık, saflık veya ustalık, hepsi ama hepsi pazarda gizli ya da açıkça görülür. En önemlisi de pazar, yazar için romanda toplumun bugünkü durumunu, içinde bulunulan dönemde onun maneviyatındaki sıkıntılı süreçleri edebî mahiyette inceleme ve tahlil etmenin aracıdır.”⁴⁴ değerlendirmesini yapar.

42 Хуршид Дўстмухаммад, “Мушоҳада Бўлган Жойда Бадий Адабиёт Бўлади...”, *Ўзбекистон Матбуоти*, 2007, Sayı: 5, s. 33.

43 Хуршид Дўстмухаммад, “Ёқуб Изкуварнинг Ҳийласи”, *Беозор Қушининг Қарғиши*, Ташкент, Шарқ Нашриёти, 2006, s. 370.

44 Умарали Норматов, “Бугунги Насримизнинг Етакчи Тамойиллари”, *Ўзбек Тили ва Адабиёти*,

Gos

“Pazar” hakkında bu mahiyetteki düşünceler hikâye kahramanı Yoqub’un kendi gerçeğidir. O, bu düşüncelere ve böyle bir yaklaşıma katılmakla kalmaz, bunları hayata da tatbik etmeye çalışır. Bu tipin adeta hayatının tamamı, düşünce ve hayalleri pazara bağlı olarak şekillenir. Hafiye Yoqub tipi, hikâyede okuyucuyu etkileyecek şekilde anlatılır, öyleki bu tipin kimi özellikleri okuyucuyu hayretler içinde bırakır. Onun yaşının ve dış görünüşünün dönemle paralel ilerlemesi de hayatta nadir karşılaşılan bir durumdur. Çünkü çoğunlukla ihtiyarlar gençlik dönemlerini özler, hatıralarını konuşur, içinde yaşadıkları günlerdeki eksiklikleri bulup bunlardan şikâyet ederler. Hafiye Yoqub ise dönemin gerekleriyle yaşamak istemesi ve onun getirdiği imkânlardan tamamıyla faydalanma çabasıyla diğer karakterlerden ayrılır.

Yoqub vaziyetten hareket ederek düşünen ve buna göre yönünü tayin eden insanlar grubuna girer. Görünüşte saf ve beceriksiz olan bu adam, aslında oldukça kurnazdır. Yazarın mahareti de hikâyedeki anlatıma göre karakterin kendi kurnazlığını kendisinin bilmesindedir. Yoqub ihtiyarladığında yeni zamanın getirdiklerini anlayıp buna göre hayatını tamamıyla değiştiren mesleğin yolunu tutar. Hikâyenin dikkat çeken bir tarafı da Yoqub’un hafiyeliği, toplumsal düzenler hükümran olduğunda hiç kimsenin aklına gelmeyecek, buna hiç kimsenin ihtiyacı olmayacaktır. Hâlihazırda Hafiye Yoqub’u insanlar arayıp bulurlar; o, kafasını çalıştırıp kendini arayıp bulanları sıkıntıya sokan meseleleri çözer. Eserdeki şu anlatımda Yoqub’un düşünme şeklindeki “devrin talebine uygunluk” bütün olarak gözler önüne serilir: “Yoqub beyzadem, düşündüğünde, hâlihazırda falan mesleğin belgesi cebimde demekle işin hâllolmuyor. Şimdi devr ü devran işin kendini değil, yolunu yordamını bilmekle oluyor!”⁴⁵

Bu düşünceler, sahibinin vaziyete bakarak hareket etmesine sebep olur; süreç onu her bir insan hakkında bilgi edinen ve her şeyden haberdar olan hafiyeye dönüştürür. Hikâyede mevcut şartların talebiyle toplumun yönlendiricisi olan esasların değiştirildiği ve insanların ahlaki esasları günü yaşama felsefesine uygun hâle getirdiği maharetle anlatılır. Bu sebeple Hafiye Yoqub aslında buna uygun düşünen ve böyle yaşayan kimselerin edebiyattaki ifadesidir. Toplumda derinlemesine meydana gelen değişmeler sebebiyle ortaya çıkan şartların ve görülen gelişmelerin rotasına kendini uygun hâle getirenlerle beraber Hafiye Yoqub ve onun benzerleri dünyaya gelmektedir. Yazar hikâyesinde böyle bir tabiata sahip insanın özelliklerini eksiksiz bir şekilde ve inandırıcı bir üslupla ortaya koymuştur. Xurshid Do’stmuhammad, Özbek edebiyatında ilk defa bu gruptaki insanı ve onun ruh hâlini gösteren bir karakter yaratmıştır. O, bunu yaparken ne yarattığı karakteri ifşa etmeye ne de onu okuyucuya örnek göstermeye çalışmıştır. Yazarın anlatımındaki sadelik; tasvir ettiği kahramanın niteliklerini, düşüncelerini ve yaptıklarını doğrudan vermesi, kıssadan hisse

3/2001, s. 8.

45 Хуршид Дўстмухаммад, “Ёқуб Изкуварнинг Ҳийласи”, *Беозор Кушинг Қарғиши*, Ташкент, Шарқ Нашриёти, 2006, s. 365.

Gaz

Akademik
Bakış

311

Cilt 8 Sayı 15
Kış 2014

çıkarmaya uğraşmaması eserin tesirini artırmıştır. Böyle bir eseri okuyan okuyucu da adeta yazarın yol arkadaşına dönüşür. Dolayısıyla okuyucu hikâyenin tüketicisi değil, muhtemelen onun kendine mahsus yaratıcısına dönüşür; yaşayan bu canlı örnekten kendine edebî ve hayati bir mana çıkarır. Sonuç olarak da Xurshid Do'stmuhammad okuyucuya akıl öğretmez, ona yol göstermez; biraz mizahi, bir parça da kinayeli tasvir yardımıyla yaratılış itibarıyla birbirine aykırı karakterler galerisi oluşturur.

Yoqub'un hafiyeliği onun tabiatındaki açıkgozlülük, beceriklilik ve bilgelikten ziyade yanına gelip gidenlerin ona muhtaçlığından beslenir. Hikâyedeki şu sohbet Hafiye'yi ortaya çıkaran durumlar okuyucuya aşikâr olur: "Hepsinden haberimiz var beyim! Siz bir kez olsun 'evet' ya da 'hayır' desenez yeter, gönüller rahat olur. Kendimiz de şunu bunu araştırdık, lakin sizin usulünüz başkaca diyorlar. Can ağabey! Hayır demeyin! Aramızda kalacak..."⁴⁶ Bu alıntıdan da anlaşılacağı üzere Hafiye'nin huzuruna gelip gidenler de sıradan, kolay insanlar değildir. Lakin hayatın genelindeki değişmelerin onları vaziyet karşısında aciz bırakması okuyucunun dikkatini çeker.

Bugünkü hayatın içerisinde birden bire ortaya çıkan karmaşık sıkıntıların günümüz insanının ruhunda bıraktığı ciddi tesir, Xurshid Do'stmuhammad'ın hikâyelerindeki kahramanların tasvirinde açık bir şekilde görülür. "Yoqub Izquvarning Hiylasi" adlı hikâyenin kahramanının durumu hayattaki keskin değişikliklerin ürünüdür. Altmışını aşmış bu adam, ihtiyarlık demlerini sürüp kendine uygun bir iş yapmak yerine insanları takip eder, onların her birinin hâl ve hareketini değerlendirip bundan mana çıkarmaya çalışır. Çünkü yaptığı bu işin karşılığında alacağı para yahut sağlayacağı çıkarı düşünmek bile onun mest eder.

Nefsinin kışkırtmasına yenik düştüğü için ruhunda bir dönüşüm meydana gelen bu "ihtiyar" tipi, onu hikâyede okuyucunun zihninde eksiksiz canlandırarak şekilde tasvir edilmiştir. Yenilenen dönemin özelliklerini açık bir şekilde taşıyan ve gösteren karakter yaratma süreci yazardan ciddi bir çalışma ve maharet talep eder. Dolayısıyla "... bir yazarın eserinin kıymetini belirleyen ölçü, karakterlerinin özelliklerinin gerekli şekilde anlatılmasında ve bunların geçtiği dönemin şartlarına uygunluğunda görülür."⁴⁷

Yoqub hikâyede, bütünüyle nefsinin kölesi olmuş, birilerinin işini bitirir bitirmez çıkar elde etme telaşına düşen şantajcı olarak gösterilmez. Bunun yerine o, hayat ve insanlar arasındaki ilişkiler çerçevesinde ciddi olarak düşünen, bu süreçten de kendine gereken sonuçları çıkaran birisi olarak anlatılır. Onun bu durumunu ve tabiatını aydınlatmada "Yoqub beyzadem, dumanını dağı-

46 Хуршид Дўстмухаммад, "Ёқуб Изқуварнинг Хийласи", *Беозор Қушининг Қарғиши*, Ташкент, Шарқ Нашриёти, 2006, s. 368.

47 Нинель Васильевна Владимирова, *Ўзбек Хикояларида Ғоя ва Образ*, Ташкент, Фан Нашриёти, 1969, s. 4.

312

Akademik
Bakış

312

Cilt 8 Sayı 15
Kış 2014

tarak gelen arabanın yaklaşmasını izlerken tıknaz yiğidin yalvarışını hatırladı. Kimin nasıl bir insan olduğunu anlamak kolay olduğunda, dünya şimdikinden tamamıyla başkaca olmaz mı? Anlaşmazlıklar, tartışmalar, kavgalar... Ya gül gibi ailelerinin dağılıp gitmesi? İnsanoğlunun başındaki en sıkıntılı meselelerden biri de bu kardeşim! İnsanı tanıma!”⁴⁸ cümleleri yol gösterir.

Genel olarak bakıldığında, İhtiyar Hafıye'nin fikirlerinin kötü tarafı yoktur. O hayati tecrübeleri esasında insanın iç dünyasını anlamaya, sosyal hayatın esaslarına bakarak gördüklerini doğru bir şekilde değerlendirmeye ve bunlardan da esaslı bir sonuç çıkarmaya çalışır. Hikâyede Hafıye Yoqub, ihtiyarlamasıyla birlikte hayatı da tam olarak anlamaya başlamasına, hikmet usulünde konuşmasına, insanların giyinmesine ve konuşmalarına bakarak bunları doğru bir şekilde değerlendirmesine rağmen bundan gerekli sonucu çıkaramayan bambaşka birisi olarak tasvir edilir.

Sonuç

Erkin A'zam'ın *Yozuvchi* ve Xurshid Do'stmuhammad'in *Yoqub Izquvarning Hiy-lasi* adlı hikâyelerinde, yeni dönemin yarattığı insan anlatılmıştır. Yeni hayat düzeni esasında yaşamaya mahkûm insanlar, edebiyatın yeni kahramanlarına dönüşmüştür. Onlar, Özbek edebiyatına yeni kahramanlara mahsus bir nefes ve tarz, yenice özellik ve nitelikler getirmişlerdir.

Yeni dönemin bu kahramanlarının hâl ve hareketleri, durumları, karakterleri ve onların ruh dünyalarındaki değişimler günümüz Özbek edebiyatında anlatma esasında oluşan metinlere konu olmaktadır. Erkin A'zam ve Xurshid Do'stmuhammad'in hikâyelerinde onlar, bu yazarların üslupları çerçevesinde okuyucunun dikkatine sunulmuştur. Hikâye kahramanları, hayata uygunluk ve edebî tutarlılık esasında anlatıldıkları için onların temel özellikleri karakterlerin tasvirinde açıkça görülür şekildedir. Bilhassa onların iç dünyalarındaki karmaşıklıklar, çeşitli hayati zıtlıklar vasıtasıyla okuyucuya sunulur.

Erkin A'zam ve Xurshid Do'stmuhammad'in hikâyelerinde de görüldüğü üzere yeni dönemin getirdiği imkânlar, kimi zaman insanların ruh dünyalarında, karakterlerinde ve tabiatlarında değişiklikler meydana getirmiştir. Yani insanın yaşamak için verdiği mücadele, kahramanların hâl ve hareketlerinde, çevresindekilerle olan ilişkilerinde de görülmektedir.

Bu çerçevede dönem gerçekliğinin bütünüyle metne aks ettirilmesi aslında yazarlardan bir maharet talep eder. Bu, hayattaki inandırıcı parçaların yazar tarafından materyal olarak kullanılmasını gerektirir. Erkin A'zam ve Xurshid Do'stmuhammad'in hikâyelerinde bu maharet ve hayattan alınan materyalin varlığı görülür.

48 Хуршид Дўстмухаммад, “Ёқуб Изқуварнинг Ҳийласи”, *Беозор Қушинг Қарғиши*, Ташкент, Шарқ Нашриёти, 2006, s. 370.

gazi

Akademik
Bakış

313

Cilt 8 Sayı 15
Kış 2014

Kaynaklar

- АЪЗАМ Эркин, “Ёзувчи”, Жаннат Ўзи Қайдадир, Шарқ Нашриёти, Ташкент, 2007.
- АЪЗАМ Эркин, “Тузук-Тузук Бўлгани Тузук”, Шарқ Юлдузи Журнали, 4/ 2007.
- БОЛТАБОЕВ Ҳамидулло, “Ўз Сўзини Излаб...”, Ўзбекистон Адабиёти ва Санъати Газетаси, 20 Август 1982.
- БОЛТАБОЕВ Ҳамидулло, Наср ва Услуг, Ташкент, Фан Нашриёти, 1992.
- ВЛАДИМИРОВА Нинель Васильевна, “Чўлпон – Ҳикоянавис”, Ўзбек Тили Ва Адабиёти Журнали, Sayı: 3-4, 1992.
- ВЛАДИМИРОВА Нинель Васильевна, Ўзбек Ҳикояларида Гоя ва Образ, Ташкент, Фан Нашриёти, 1969.
- ДАВРОНОВА Ш., “Эркин Аъзамнинг Характер Яратиш Маҳорати”, Ўзбек Тили ва Адабиёти, 4/2002.
- ДЎСТМУҲАММАД Хуршид, “Ёқуб Изкуварнинг Ҳийласи”, Беозор Қушнинг Қарғиши, Ташкент, Шарқ Нашриёти, 2006.
- ДЎСТМУҲАММАД Хуршид, “Мушоҳада Бўлган Жойда Бадий Адабиёт Бўлади...”, Ўзбекистон Матбуоти, 2007, Sayı: 5.
- ЙЎЛДОШЕВ Қозоқбой, “Истиқлол Ва Адабиёт”, Ўзбек Тили ва Адабиёти Журнали, 1/1997.
- КАРИМОВ Ноим, XX- Аср Ўзбек Адабиёти Тараққиётининг Ўзига Хос Хусусиятлари ва Миллий Истиқлол Мафкуриси, Филология Фанлари Докторантура Диссертацияси Автореферати, Ташкент, 1993.
- КАРИМОВ Ҳ., Истиқлол Даври Насри, Зарқалам Нашриёти, Ташкент, 2007.
- ҚЎШЖОНОВ Матёқуб, Абдулла Қаҳҳор Маҳорати, Адабиёт ва Санъат Нашриёти, Ташкент, 1988.
- ҚЎШЖОНОВ Матёқуб, Ижод Масъулияти, Ғафур Ғулом Номидаги Адабиёт ва Санъат Нашриёти, Ташкент, 1981.
- ҚЎШЖОНОВ Матёқуб, Сайланма, 2- Жилд, Адабиёт ва Санъат Нашриёти, Ташкент, 1982.
- МАМАЖОНОВ Салоҳиддин - НАЗАРОВ Бахтиёр. вб, XX- Аср Ўзбек Адабиёти Тарихи, Уқитувчи Нашриёти, Ташкент, 1999. вб
- НОРМАТОВ Умарали, Тафаккур Ёғдуси, Янги Аср Авлоди Нашриёти, Ташкент, 2005.
- Ойбек, Асарлар, 9-Жилд, Ғафур Ғулом Номидаги Адабиёт ва Санъат Нашриёти, Ташкент, 1974.
- РАСУЛОВ Абдуғафур, Бадийлик – Безавол Янгилик: Илмий-Адабий Мақолалар, Талқинлар, Этюдлар, Ташкент, Шарқ Нашриёти, 2007.
- СОПИЕВА Шоҳсанам, Хайридин Султоннинг Ҳикоянавислик Маҳорати, Филология Фанлари Докторантура Диссертацияси Автореферати, Ташкент, 2006.